

Inimressurss kui eeldatav väärtus

HALLIKI HARRO-LOIT

Ühiskonnateaduste instituut, SJKK

Inimressurssist kaitsestrateegia dokumentides räägitakse nii kitsalt kui ka väga laialt: kaitseväelased tegevteenistuses, reservistid, veteranid, tsiviilised kaitseteenistuses jne. Ja siis – eesti rahvas, rahva kaitsetahe ja (rahva) eneseväarikus, mis seondub totaalkaitse põhimõtetega. Seega, ühelt poolt peegeldub julgeolekupoliitika ja kaitsestrateegia dokumentides nn tsiviil- ja militaarstruktuuride lahutatus (*civil-military gap*), teisalt aga lähtutakse sageli nendes samades dokumentides totaalkaitse põhimõttest ja teadmisest, et vaenutegevus ei pruugi olla vaid sõjaline.

Selline olukord, kus samaaegselt on struktuurid lahutatud, kuid teisalt oodatakse nende ühtset toimimist kriisiolukorras on tekitanud vajaduse strateegilise sihiseadmise käigus mõtestada strateegilist inimressurssi militaar- ja tsiviilvaldkonna üleselt. Ühelt pool poliitika ja strateegia dokumendid, tegeledes sihiseadega, ei vasta ega peagi vastama küsimusele: *kuidas* erinevad inimesed ja inimgrupid vastavas valdkonnas seatud eesmärgi saavutamiseks? Teisalt, vaiki mis võetud eeldused, et inimesed – erinevatel eluetappidel ja erinevates rollides – on faktorid, mille märkamise võib *sihiseade rakendustasandil* olla keeruline. Nii on oluline erinevates eluetappides märgata nii tänast kui ka tulevast kaitsevälalast, tegevvälalast, reservisti ja veterani kui ka teisi olulisi rolle nii militaarvaldkonna enda sees kui ka väljaspool; kas siis olukorrast sõltuvalt toetavas rollis või hoopis totaalkaitse põhimõttest lähtuvalt riiki kaitsmas. Sellest tulenevat on hädavajalik kriitiliselt küsida: kuidas strateegia- ja arengudokumentides olev vaiki mis võetud eeldus - et konkreetsetes rollis olevad inimesed on olemas ja täidavad eesmärgi - tegelikult realiseerub?

Eesti rahvast rääkides saab ühelt poolt küsida demograafiliste näitajate kohta – kui palju, millises vanuses ja millises füüsilises olukorras inimesi Eestit kaitsmas on? Kui hea tervisega on need inimesed, kui vanad ja mis soost? Teisalt tuleb küsida, mida need inimesed Eesti kaitsmiseks on motiveeritud ja pädevad tegema? Milline on võimalus, et need inimesed tegutsevad üheaegselt nii omaenese tervet mõistust kasutades kui ka kollektiivselt ja ühiseid väärtusi arvestades? Kui hästi nad on valmis kuulama käsku ja kui kergesti

suudavad ise olukorda hinnates otsuseid vastu võtta? Ehk siis: milline on inimeste julgeolekualane haritus (*security literacy*), usaldus ja hoiakud erinevate institutsioonide (sh kaitseväe) suhtes aga ka õppimisvõime ja elulaad, mis eelpoolnimetatut mõjutab.

Poliitike rakendamistasandil ei piisa ka määratlusest “inimesed”, vaid, nagu eelpool öeldud, on oluline märgata inimesi erinevates rollides. 7. jaanuaril 2015, ajalehele *Eesti Ekspress* antud intervjuus räägib valitsuse värske psühholoogilise kaitse nõunik Ilmar Raag (Salu 2015) poliitikutest kui riskifaktorist, ajakirjanikest, kes reageerisid pronksiööl kui kodanikud; rahvusgruppidest, artistidest. Meedias, mis rõhutab just inimeste tegevusi, ütlemisi ja hoiakuid, on erinevate gruppide poolt loodavad teemad ja sõnumid hästi märgatavad. Käesolevas kogumikus kirjutavad Pille Pruulmann-Vengerfeldt ja Andra Siibak sellest, kuidas traditsioonilise meedia kõrvale tulnud sotsiaalmeedia neid sõnumeid võimendada aitab. Käsitletud teemad, kanalid, meediaformaadid ja kontekstid moodustavad diskursused. Meedia julgeolekudiskursuse analüüs võimaldab märgata ka nn puuduvaid diskursusi – teemasid või sündmuste reflektsoone, mis jäävad tähelepanuta, on aga ekspertide hinnangul julgeoleku aspektist olulised. On väga raske hinnata meedia mõju inimeste hoiakutele ja käitumisele, küll aga saab öelda, et teatud teemade intensiivne kajastamine meedias aitab kaasa sellele, et vastava valdkonna sõnavara muutub arusaadavamaks ja täpsemaks, aitab kaasa üldharitusele vastavas valdkonnas (Paimre ja Harro-Loit 2011). Nii saab meedia, mis suudab tegeleda teemadega ilma paanikata, tõsta avalikkuse julgeoleku haritust. Strateegilisest seisukohast on väga tähtis, et me mõistaksime nii seda, kui hästi või halvasti tänane „totaalkaitse inimressurss“ on üleüldse haritud antud teemades, aga ka seda, kui võimekas on tänane ja tulevane miilitaarvaldkond teemade päevakorda toomisel ja hoidmisel.

Väikese ühiskonnana, tõi, on meil vähem ressursse - nii raha kui ka inimesi - kui suurtel ühiskondadel. Kuid me saame väikese muuta eeliseks infoühiskonnas toimuvate kiirete sotsiaalsete muutuste tingimustes. Sellistes piiratud ressursside tingimustes peame aru saama, et iga üksik inimene on ressurss. President Ilves 2014. aasta iseseisvuspäeva kõnes ütles: „*Kolm kõige olulisemat tingimust Eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimiseks läbi aegade on inimeste tervis, haridus ja Eesti julgeolek. Ma kordan: tervis, haridus ja julgeolek. Kõik ülejäänud – majandus, sotsiaalne turvavõrk, kultuur – sõltub neist alustaladest.* (Ilves 2014.). President nimetab neid kolme komponenti rahvuslikuks taristuks ja tarkvaraks. Oluline on, et meie vähesed inimesed oleksid võimalikult hea haridusega, võimalikult terved ja võimalikult hea julgeoleku alase kirjaoskusega – see võimaldab kriisiolukorras arukalt käituda.

See tähendab, et riikliku püsijäämise ja julgeoleku küsimused on väga tihedalt seotud tervise, sealhulgas mitte ainult adekvaatse arstiabi, aga ka tervise ennetuse teemadega. Nii on sellealane vastutus korruga nii militaar- kui ka tsiviilvaldkonnal. Julgeolekualase harituse juurde kuulub võimekus isendada tervise eest seista ja seda valdkonda peab toetama nii üldhariduskool kui ka sõjavägi, kus noored mehed ja naised peaksid lisaks kehalise võimekuse suurendamisele kujundama ka tervisliku eluviisi harjumusi.

Totaalne riigikaitse toimib siis, kui ka need, kellel otsene kontakt militaarstruktuuridega puudub, on valmis märkama ja vastu seisma vaenulikule infotegevusele. Seega on oluline küsida, kui suurel osal elanikkonnast on täna oskus ja motivatsioon kriitiliselt analüüsida meediasõnumeid?

Totaalse riigikaitse toimima saamine võib tegevteenistuse efektiivse ja sisulise korraldamise kõrval tunduda hoomamatult suur ja keerukas. Seega on kaitsetegevuse tulemuslikkuse jaoks on oluline küsida, kas me teame täna oma inimestest piisavalt, et neid motiveerida võimalikult *efektiivselt* tegutsema. Toetudes oma tugevusele – ja väikese ühiskonna üks võimalik eelis suurte eest on väike inerts - peaksime *suutma väliskeskonnast tulenevate vajadustega kiiresti ja paindlikult kohaneda*.

Infoküllastuse tingimustes tuleb arvestada, et “piisav teadmine” ei teki vaid andmeladude olemasolu kaudu. Efektiivse tegevuse tagamiseks tuleks pigem sõnastada kuus eeldust kvaliteetse teadmise loomiseks:

1. *Informatsiooni ja andmeid* inimressursi kohta on/kogutakse piisavalt (ja neid ei ole liiga palju);
2. *Andmed*, mida eesmärgipäraselt korjatakse ja talletatakse on *kvaliteetsed*;
3. Andmed on hästi korraldatud ja vajadusel kiiresti juurdepääsetavad ning analüüsitavad;
4. Andmetel põhinev *analüüs* võimaldab märgata riske, võimalusi ja (mingil määral) prognoosida tulevikutegevusi;
5. Inimeste tegevusi ja motivatsiooni suunavad ametkonnad oskavad olemasolevaid analüüse kasutada ja omavahel tegevusi koordineeda. Selleks on oluline, et erinevate ametite ja organisatsioonide vaheline *kommunikatsioon* toimib, sealhulgas ka militaar- ja tsiviilvaldkonna lahusust efektiivselt ületades;
6. *Informatsiooni analüüs* võimaldab märgata ka selliseid ühiskonnas tekkinud probleeme ja vajadusi, mida andmete kogumise eesmärges ei osatud veel küsida.

Infoküllases ühiskonnas, kus nn andmerefövdutsiooni tulemusena kasvab informatsiooni hulk geomeetriselt, on muutnud küsimus andmete kvaliteedist ja kasutuseoskusest kriitiliseks. Oluline on siinkohal teha selgelt vahet andmetel, informatsioonal ja teadmistel. Neid eristab sünteesi aste, kus andmed on kõige vähem sünteesitud, üksikud killud, mille pinnalt pole võimalik sisulist otsust vastu võtta. Informatsioon on andmed, mis on juba töödeldud ning koondatud. Teadmised on informatsioon, mis on konteksti asetatud, sünteesitud ning rakendatavad. Infoküllases ühiskonnas on oluline mõista, et enamasti kohtame me siiski andmeid ning nende süntees informatsiooniks ja teadmisteks, mille põhjal siis teadmispõhiseid otsuseid vastu võtta, nõuab palju ressursi ja investeeringuid.

Ühelt poolt on loodud võimalused üha enam muuta andmeteks seda informatsiooni, mida organisatsioonid ja inimesed ise oma igapäevase tegevuse käigus toodavad ja talletavad. Nii koondame me infosüsteemidesse nt hariduse ja tervise andmeid nii tsiviil kui ka militaarvaldkonnas. Lisaks on nn *quantified self* ehk „mõõdetava enda“ nimeline liikumine, kus miniarvutid randmel mõõdavad inimese liikumist, südame tegevust, vere hapnikusisaldust jms igal eluhetkel. Kuidas olemasolevat informatsiooni ühiskondlikku inimressursi kohta vajalikul hetkel teadmispõhiseks otsuseks koondada on aga väljakutse nii üksikisikule kui ka suurematele organisatsioonidele. Oluline pole mitte ainult andmeid koguda, vaid ka võime esitada õigeid küsimusi – teada seda, mida me ei tea.

Nii on lisaks andmete kogumisele ja õigete küsimuste küsimisele tähtis ka see, kuidas sünteesida neid andmeid, mida spetsiaalse uurimisküsimuse lahendamiseks korjatakse? Sageli korjame me täna andmeid väga tehniliste üksikküsimuste lahendamiseks ning näilise andmeküllasuse juures võib olla olukord, et pole kedagi, kes saab ja oskab neid andmeid kasutada hilisemate analoogiliste uurimisküsimuste jaoks? Nii on tähtis läbi mõelda andmete kogumise detailisus, säilitamise võimalused, üldistatuse aste ning erinevate andmebaaside ühilduvusvõimalused. Tsiviil- ja militaarvaldkonna lahususe kontekstis on ülimalt oluline hästi toimiv riiklik struktuur, mis suudab vajadust mööda andmeid erinevatest baasidest koondada ja otsustesse ühendada.

Kolmanda olulise tegurina on üha tähtsam küsimus nn suured andmed, vabalt kättesaadav informatsioon sotsiaalvõrgustikes, avalikes andmebaasides, rääkimata nn elektroonilistest jalajälgedest, mis on kättesaadavad suurtele rahvusvahelistele infohiiglaste (nt Google). Need avalikud andmed on ühelt poolt oluline strateegiline ressurss nii omade inimeste kohta paremate otsuste vastu võtmiseks kui ka vaenlase tegevuse paremaks mõistmiseks. Teisalt on

suured andmed ka oluline julgeolekurisk, kus avalikku informatsiooni koondamine ja võimalikult tõhus analüüs on sarnane külma sõja aegse võidurelvas-tumisega. Siin on tehnoloogiarikka e-Eesti potentsiaalseks eeliseks võimalus oma võimekust ära kasutada. Infoküllases ühiskonnas on seega andmete kva-liteet, nende analüüsi võimekus ja sellest tulenev analüüsi rakendamise oskus olulisem väärtus kui informatsioon.

Eelpool nimetud totaalkaitsepõhimõtte ja inimressursi efektiivse toimi-mise eeldustena tuleb välja tuua ka kommunikatsiooni tõhus toimimine. On tõsi, et infoühiskonnas, kus tehnoloogia ja majandus suruvad peale üha kiire-maid otsustusprotsesse (mis omakorda, nagu öeldud, nõuavad andmetöötlust), muutub otsustusi vastuvõtivate inimeste kommunikatsioon üha keerulise-maks. See tähendab, et iga üksik inimene peab olema üha tõhusamalt võime-line eristama olulist ja ebaolulist informatsiooni. Seda on järjest raskem teha, sest igapäevase informatsioonitöötuse koormus on järjest suurenev. Lisaks sellele on meediast küllastunud ühiskonnas konkurents ja võitlus tähelepanu eest see valdkond, kus kaitsetemaatika konkureerib globaalse meelelahutus-tööstusega. Inimeste igapäevases uudisvoos konkureerivad uudised terroriak-tidest, piiritagusest mõjutustegevusest kuulsuste seksiskandaalidega. Killus-tunud mediamaastikul on üha raskem esitada ühte domineerivat sõnumit, seda nii informeerimiseks ja harimiseks mõeldud teemadel kui ka paanikat ja killustumist soodustaval temal.

Samas – ebaefektiivne kommunikatsioon, dubleerimine, infotökete tõttu tekkinud pinged ja konfliktid inimeste vahel on just see valdkond, mis inimes-tegevuse efektiivsust vähendab. Seega on oluline, et kaitstesüsteemi erine-vaid ülesandeid täitvad ametid, kaitsevõimet toetavad organisatsioonid ja ini-mesed, kes poliitikat loovad ja rakendavad oleksid valmis kriitiliselt esitama küsimuse: kuidas ja kelle käest saab vajalikku teavet? Millised andmebaasid peavad koos toimima ja kuidas efektiivne e-riik saab informeerida kaitsevald-konna jaoks olulisi otsuseid kõige paremal viisil?

Kokkuvõttes, inimressursi küsimus totaalkaitse kontseptsioonist lähtuvalt on n.ö. läbiv teema ja seetõttu on sellekohaste küsimuste formuleerimine, ak-tiivne tähelepanu selle teema osas kõikide kaitsega tegelevate inimeste asi. Ja tänases Eestis on tähtis öelda, et kaitsega tegelevad meil kõik inimesed ja or-ganisatsioonid.

Kirjandus

- Ilves T. H. (2014) Vabariigi President Eesti Vabariigi 96. aastapäeval 24. veebruaril 2014. <http://president.ee/et/ametitegevus/koned/9862-2014-02-24-16-05-12/index.html>
- Paimre M., Harro-Loit H. (2011). Media generated news waves – catalysts for discursive change: The case study on drug issues in Estonian print media . *Journalism. Theory, Practice & Criticism*, 12(4): 433 - 448.
- Salu M (2015). Ilmar Raag: psühholoogilise kaitse kohalt on üks suuremaid riske poliitikud 7.01.2015 Eesti Ekspress.: <http://ekspress.delfi.ee/news/paevauudised/ilmar-raag-psuhholoogilise-kaitse-kohalt-on-uks-suuremaid-riske-poliitikud?id=70500439>